

ЛЯСКОВЕЦЬ А. В.,
викладач кафедри
загально-правових дисциплін
(Дніпропетровський гуманітарний
університет)

УДК 340.12

ДЕФІНІЦІЇ «ЮРИДИЧНІ НОРМИ» І «ЮРИДИЧНІ ВІДНОСИНИ» У НАУКОВОМУ СПАДКУ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО

Розглядаються питання визначення понять «юридичні норми» і «юридичні відносини» в працях Ф. В. Тарановського та їх складових, також з'ясується проблема співвідношення публічного і приватного права в трактовці правознавця.

Ключові слова: юридична норма, юридичні відносини, публічне право, приватне право, суб'єкт права.

Рассматриваются вопросы определения понятий «юридические нормы» и «юридические отношения» в трудах Ф. В. Тарановского и их составляющих. А также выясняется проблема соотношения публичного и частного права в трактовке правоведа.

Ключевые слова: юридическая норма, юридические отношения, публичное право, частное право, субъект права.

The issue of coining definitions regarding “legal norms” and “legal relations”, their constituents are analyzed in the publications by F.V.Tarnovsky. The interrelations between the public and private law are commented upon by a lawyer.

Key words: legal norm, legal relations, public law, private law, the subject of rights.

Вступ. Питання чіткого визначення понять «юридична норма» і «юридичні відносини» та їх характеристик розглядається правознавцями не одне століття. Але й нині в теорії права існують різні підходи до розгляду цього питання. Для з'ясування коренів тих чи інших теорій слід звернутися до наукової спадщини видатних істориків і методологів права, серед яких Ф. В. Тарановському належить значне місце. Ще за життя він став визнаним фахівцем в історії східноєвропейського права, але не можна забувати також його доробки в теорії права.

Серед учених, що займаються дослідженням цього питання, треба назвати О.А. Омельченка, І.Б. Усенка, Т.І. Бондарук, С.І. Михальченка, В.О. Томсінова. О.Ф. Скакун та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити визначення у працях Ф.В. Тарановського питання співвідношення публічного і приватного права, а також розглянути науковий підхід правознавця до визначення характеристик і складових юридичних норм та юридичних відносин.

Результати дослідження. Досліджуючи співвідношення і взаємозв'язок суб'єктивного та об'єктивного права, значну увагу Ф.В. Тарановський приділив сутності та структурі юридичної норми, підставам і складовим юридичних відносин. Перше питання, що порушує автор: роль юридичної норми в регулюванні соціальної поведінки індивідів. Передісторія цього питання сягає ще римських юристів, які розглядали юридичну норму як «веління», «заборону», «відплату». Формула римського юриста III ст. Модестіна діяла до XIX ст. Згідно з нею до функцій юридичної норми належать: веління, заборона, дозвіл і покарання («legis virtus haec

est: imperare, vetare, permittere, punier»).

Ситуація змінилася з появою вчення Ф. Савінії, який усунув «плеоназми» з формули Модестіна, вважаючи зайвою наявність самостійної карної функції юридичної норми. Потім юристи звернули увагу на те, що заборона ніщо інше як веління не робити чогось, отже, немає необхідності висувати її як самостійну заборонну функцію. Після такого очищення від «плеоназмів» залишилися лише дві основні функції юридичної норми – веління й дозвіл. А далі постало питання: чи існують обидві функції права, чи тільки веління, якщо ж ці функції існують паралельно, то яка з них є основною для регламентації соціальної поведінки? Серед учених-юристів склалися два різні погляди на цю проблему. На думку одних, головне завдання права полягає у встановленні обов'язків – веління. На думку інших, першочерговою метою права є надання індивідові особливих повноважень для вільного їх прояву у суспільному житті, це – дозвіл.

Підключившись до дискусії, Ф. В. Тарановський так вирішив це питання. «Перш за все, слід визначити, що таке функція права. Функцією він назвав вплив на поведінку людей у суспільстві, тобто мотиваційну дію на психіку індивіда. Як відомо, юридична норма має двосторонній характер, який виражається як у встановленні обов'язку, так і в наданні «претензії». З цих позицій треба підходити до питання функцій юридичної норми. Встановлення обов'язку може розглядатися як веління виконати щось, а встановлення домагання такого характеру не має. Домагання виступає у вигляді дозволу, незалежно від особистих сил індивіду й засобів можливості діяти, використовувати виконання обов'язків іншою особою. Отже, у сфері права встановлення обов'язку й надання домагання незмінно існують разом, а функція юридичної норми так само, як і юридична норма, «має подвійний характер – «наказово-дозвільний». Яким би не формулювалося правоположення в законодавстві, його сутнісна функція як норми залишиться незмінною» [1, с. 136].

З'ясувавши природу юридичної норми та її функцій, правознавець розглядає структуру юридичної норми. Характерно, що погляди Ф. В. Тарановського щодо структури юридичної норми в деяких положеннях відрізняються від сучасних. На його думку, «юридичні норми встановлюють обов'язки й домагання. Проте право не ділить людей на дві протилежні категорії так, щоб на одних покладалася лише обов'язки, а іншим привласнювалися б одні домагання. Кожна людина покликана до виконання обов'язку й наділяється домаганням відповідно до особливостей тих життєвих відносин, у яких вона опиняється в різний час і за різних обставин. Відповідно, у логічній будові юридичної норми розрізняються дві частини. Одна – визначає ті умови, за наявності яких виникають взаємні обов'язки й домагання між двома особами, друга – встановлює самі обов'язок і домагання. Перша частина юридичної норми називається гіпотезою (припущенням), друга – диспозицією (розпорядженням) [1, с. 137]. Як констатує Ф. В. Тарановський, така побудова юридичної норми формує серед теоретиків права хибну думку, про те, що юридична норма має умовний характер і в диспозитивній частині. Тут він послався на думку М. Коркунова: «Безумовних юридичних норм немає, з цієї точки зору. Навіть така безумовна, з етичної точки зору, норма, як заборона робити замах на недоторканність людського життя, як юридична норма не є безумовною. Щоправда, більшість інтересів має поступатися інтересу збереження життя, але не всі. У разі необхідної оборони на війні під час здійснення каральної влади держави позбавлення життя правом допускається» [1, с. 137–138].

На противагу цьому інші теоретики права (Л. Петражицький) дотримуються думки, що не всі юридичні норми – це умовні (гіпотетичні) розпорядження, які у складі об'єктивного права є як умовними, так і безумовними (категоричними) нормами. При цьому Ф. В. Тарановський вважав, що ці обґрунтування ґрунтуються на неправильному розумінні гіпотези юридичної норми та її гіпотетичності, адже головний зміст гіпотези в тому, що вона вказує на

умови, завдяки яким виникають відносини між двома особами, між якими диспозиція розподіляє обов'язки і права. «Гіпотеза намічає умови виділення із загальної маси людей тієї пари індивідів, між якими диспозиція встановлює юридичні стосунки. Саме в цьому значенні всі юридичні норми гіпотетичні, тобто всі вони походять від припущення про можливе в майбутньому положення пари осіб, яке має стати підставою для об'єднання їх юридичним зв'язком обов'язку і домагання».

Класифікуючи гіпотези, вчений виходить з двох параметрів: форми гіпотези та рівня її визначеності. Ця класифікація, зазначимо, повністю збігається з сучасною класифікацією. Щодо класифікації диспозиції, то тут зауважується, що визначеність диспозиції не залежить від форми гіпотези і також поділяється на безумовно-визначені, невизначені та відносно-визначені диспозиції подібно до гіпотез.

Певне непорозуміння викликає відсутність у структурі правової норми санкції. Правознавець вважав, що санкція притаманна лише юридичній нормі кримінального права, і гіпотеза кримінальної норми називається диспозицією, а диспозиція – санкцією. Цю особливість Ф. В. Тарановський пояснював так: «У гіпотезі кримінальної норми визначається склад злочинного діяння, а в диспозиції встановлюється належне за нього покарання. В описі складу злочинного діяння у прихованому вигляді міститься розпорядження, що велить усім і кожному утримуватися від здійснення такого діяння. Внаслідок цього перша частина кримінальної норми, яка визначає склад злочинного діяння, називається розпорядженням або диспозицією. Покарання – це один із видів тих невігідних наслідків, які тягне порушення права. З'єднання з правопорушенням невігідних для правопорушника наслідків відомо, професійною мовою юристів, як санкції. Внаслідок цього друга частина кримінальної норми, яка встановлює покарання, називається санкцією» [1, с. 142].

Хоч у сучасній теорії держави і права це питання не повністю визначено, але такий розгляд структури юридичної норми, на нашу думку, не відповідає дійсності. Тому Ф. В. Тарановський визнавав двочленну структуру юридичної норми, не визнаючи при цьому, що санкція є в будь-якій юридичній нормі, незалежно від галузі права. Навіть у нормах конституційного права, хоча й не в більшості, існує санкція при тому, що ці норми мають узагальнюючий характер.

У подальшому розгляді дії юридичних норм під час виникнення юридичних відносин правознавець визначає такі складові юридичних відносин: 1) суб'єкт правовідносин; 2) право; 3) обов'язок; 4) об'єкт, тобто те, що становить предмет або зміст права, з одного боку, та обов'язку – з іншого.

Суб'єктами правовідносин визначаються фізичні та юридичні особи, властивості яких відповідають сучасним уявленням. Цікаво, як Ф. В. Тарановський класифікував види юридичних осіб: до першого класу він зарахував юридичних осіб, які виступають як корпорації, – політичні союзи, союзи для досягнення релігійних, наукових, промислових, торгових цілей; до другого – юридичних осіб, які володіють майном для певних цілей. Отже, вчений, на відміну від сучасних теоретиків права, виділив класи юридичних осіб, незалежно від майна, яким вони володіють, а залежно від поставлених цілей. «Для виникнення юридичної особи, – міркував він, – потрібно спеціальне визнання її державною владою, тобто щоб державна влада наділила ту чи іншу установу або корпорацію осіб якостями відокремленого суб'єкта права, що й робить державна влада в особливому акті про створення юридичної особи. Подібні акти видаються або для кожної юридичної особи окремо, або для цілих категорій юридичних осіб» [1, с. 150]. Отже, тут не згадується про майно, яким володіє юридична особа, і взагалі не стоїть питання про обов'язкову наявність майна як про визначальну властивість юридичної особи.

Крім цього, всі суб'єкти володіють такою характеристикою, як правоздатність. І хоча правоздатність можна зарахувати до сфери суб'єктивного права, Ф. В. Тарановський вважав, що цією здатністю людину як суб'єкта юридичних відносин наділило об'єктивне право. «Здатність бути суб'єктом юридичних відносин називається правоздатністю, – формулює він. – Оскільки юридичне відношення складається з права та обов'язку, з яких перше є його активною стороною, а друге – пасивною, то й правоздатність слід розрізняти як активну, так і пасивну. Активна правоздатність – це здатність бути суб'єктом права (домагання), пасивна – здатність бути суб'єктом юридичного обов'язку. Правоздатністю не є будь-яка природжена властивість людини, а особлива якість, якою об'єктивне право наділяє як фізичних осіб, так і юридичних.

Сучасна правосвідомість і чинне право виходять з основного принципу, за яким усі люди визнаються правоспроможними як у пасивному, так і в активному значенні. Такий принцип установився шляхом довгого історичного процесу» [1, с. 144].

Маємо думку, що певну цікавість дослідників має викликати дана правознавцем класифікація правоздатності: поділ на активну й пасивну. У сучасній теорії права не існує такого поділу, проте його класифікація сприяє більш різнобічному і критичному вивченню цієї правової матерії.

Змістовнішими частинами правовідносин учений вважає право та обов'язок, адже саме юридичні відносини є нічим іншим як поєднанням цих елементів. Там, де немає домагання, немає суб'єктивного права. Суб'єктивне право та обов'язок «являють собою корелятивні елементи юридичних відносин». Це означає, що наявність одного з них обов'язково передбачає наявність іншого, поодиноці вони існувати не можуть», – визначає Ф. В. Тарановський. З цим питанням нерозривно пов'язано і питання наявності суб'єктивного права у приватному та публічному праві.

Деякі вчені (наприклад, Г. Ф. Шершеневич) вважали, що приватне і публічне право відрізняються різним складом елементів юридичного відношення. Приватноправові відносини мають чотиричленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок і домагання; публічне право, у свою чергу, має лише тричленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок. У публічному праві взагалі немає суб'єктивних прав, держава – не суб'єкт права.

Ф. В. Тарановський рішуче не погоджувався з такою науковою позицією. На його думку, юридичних обов'язків без відповідних їм домагань узагалі не може бути. Не може їх бути і в публічному праві. «У публічному праві не може бути все зведено до обов'язків агентів влади, – відзначав він, – тому що, по-перше, існують публічно правові обов'язки громадян, по-друге, тим і іншим обов'язкам відповідають певні домагання. Домагання ці належать державі як юридичній особі і завдяки ієрархічній організації державного устрою пред'являються і здійснюються вищими органами щодо тих, які стоять нижче» [1, с. 230].

У результаті аналізу різних точок зору на відмінність приватного і публічного права вчений сформулював власне бачення цього питання. «Ми можемо відрізнити публічне і приватне право за такою ознакою, – пропонує він, – публічними визнаються всі ті юридичні відносини, в яких одним із суб'єктів є держава (через свої органи), зі своїм специфічним характером носія примусової влади; приватними визначаються ті відносини, в яких держава як суб'єкт відсутня або виступає на одній стороні відносин, але тільки як носій майнових інтересів (фіск, казна)» [1, с. 234].

Для подальшого дослідження структури приватного і публічного права, з'ясування суб'єктів правовідносин у цих галузях права Ф. В. Тарановський знову використовує дедуктивний і системний методи. Це проявляється у тому, як він розглядає складові, що входять до приватного і публічного права. До системи приватного права вчений зараховує

сімейні та майнові відносини, які, у свою чергу, розподіляються на речові, зобов'язальні, спадкоємні. У публічному праві виділяються: 1) державне право (воно визначає організацію державної влади і відносини між державою і громадянами); 2) адміністративне право – предмети, завдання й форми управління; 3) фінансове право – державні прибутки і витрати; 4) кримінальне право – злочини і покарання за їх скоєння; 5) судове право – судоустрій і судочинство, з поділом його на цивільне, торгове і кримінальне. Окремо виділяється міжнародне право, яке також поділяється на публічне і приватне, відповідно до наявності відносин між державами і становищем окремих осіб у міжнародному обороті. Канонічне право, на думку вченого, поділяється так само на публічне і приватне, залежно від наявності в юридичних відносинах церкви як одного із суб'єктів.

Далі відповідно до еволюційної теорії Г. Спенсера, прихильником якої був Ф. В. Тарановський, він визначає, що «поділ права на публічне і приватне не має постійного характеру протягом усієї історії. Навпаки, розділова грань між цими двома галузями права рухається. Вона рухалася й рухається то в один, то в інший бік, залежно від стану мінливого начала особистості й начала влади в людській спільноті. Протягом довгого історичного часу правовий стан особистості визначався виключно служінням владі, з одного боку. З іншого – сама влада була юридично приватним надбанням її власника, й тільки шляхом послідовного й довгого історичного процесу набрала форми усупільнення, відповідної її об'єктивному завданню у спільноті».

З пропозиціями про включення окремо до видів права суспільного права (Р. Моль) Ф. В. Тарановський категорично не погоджується. Суспільне право, яке регулює діяльність суспільних союзів, – переконаний він, – за своїм характером може бути зараховано до публічного права, бо суспільні союзи мали самостійне значення лише до моменту утворення нової централізованої держави, а після цього саме держава делегувала їм повноваження.

Щодо четвертої складової правовідносин – об'єкта, то в дослідженні цього питання вчений пропонує визначити дві сторони об'єкта правовідносин: поняття об'єкта, в сенсі встановлюваного нормою змісту обов'язку і права, і поняття об'єкта, в сенсі предмета, до якого належить поведінка зобов'язаного та уповноваженого, що відповідає нормі. Відповідно до подвійного характеру правовідносин, який знаходить своє вираження в таких формулах, як: «має право» і «зобов'язаний», – визнаються також два об'єкти правовідносин: об'єкт обов'язку та об'єкт домагання. Залежно від різної поведінки, що встановлюється юридичною нормою, різних галузей і видів права, розрізняються й види об'єктів правовідносин: «Оскільки юридична норма регулює поведінку людей і юридичне відношення внаслідок цього є відношення взаємної упорядкованої поведінки двох осіб, то об'єктом юридичного відношення взагалі незмінно є поведінка людей. Залежно від різного характеру поведінки, що встановлюється юридичною нормою, розрізняються окремі види або категорії об'єктів» [1, с. 155].

З'ясовуючи сутність об'єкта правовідносин, Ф. В. Тарановський діходить висновку, що в об'єкті можна виділити дві складові: поведінку людини й той предмет, на який цю поведінку спрямовано. Тому він виділяє об'єкти першого й другого порядку: «Тоді як юридичний об'єкт першого порядку складається, як ми бачили, з поєднання об'єкта обов'язку і об'єкта права, юридичний об'єкт другого порядку – один і той самий і для обов'язку, і для права» [1, с. 158].

Це твердження, на думку автора, дещо сумнівне, в ньому змішані сутність суб'єкта та об'єкта правовідносин, коли поведінку суб'єкта зараховують до сфери дії об'єкта правовідносин. Можна не погодитися з Ф. В. Тарановським у цьому твердженні, проте воно становить інтерес для досліджень права сучасною теорією права.

До об'єктів другого порядку (що не суперечить положенням сучасної теорії права)

учений зараховує: 1) речі; 2) нематеріальні блага; 3) дії людей.

Речі – це, перш за все, матеріальні предмети як створені природою, так і оброблені й створені людською працею.

До нематеріальних благ належать такі блага, як честь, недоторканність особи, недоторканність життя тощо. «Ми знаємо, що право допускає передачу іншим особам тих домагань, якими ми володіємо, щодо зобов'язаних нам осіб. Так, скажімо, я можу подарувати або продати свою боргову вимогу. З особою, якій я продам або подарую боргову вимогу, у мене виникнуть юридичні відносини. Об'єктом цих відносин буде моя боргова вимога, або моє суб'єктивне право кредитора. Так само я можу шляхом спеціальної угоди перевести на іншу особу юридичний обов'язок, що лежить на мені. Так, наприклад, я наймаю за спеціальну платню особу, яка зобов'язується за мене виконати якесь замовлення. В обох випадках об'єктом будуть те право, той обов'язок, тобто елементи юридичних відносин. Їх теж слід зарахувати до категорії нематеріальних благ, які римські юристи називали безтілесними речами (*res incorporates*)» [1, с. 162].

Третю категорію юридичних об'єктів другого роду становлять дії людей. Тут мають на увазі як дії зобов'язаної особи, так і тієї особи, якій надано право.

Виділення подвійного роду об'єктів правовідносин Ф. В. Тарановський поставив у пряму залежність від позитивістського вчення про мету в праві: «Відмінність ця має бути пов'язана з ученням про мету в праві. Ми розрізняли подвійну мету в праві: забезпечення свободи і забезпечення інтересу. Подвійній меті відповідає і подвійний характер об'єкта: об'єкт першого роду – це об'єкт свободи, об'єкт другого роду – це об'єкт інтересу. Насправді, різні поєднання роботи, нероботи й терпіння встановлюють межі індивідуальної свободи, а речі, нематеріальні блага і дії служать задоволенню наших інтересів. Загальна теорія права має розрізняти вказані два роди об'єктів» [1, с. 164].

Ф. В. Тарановський піддає критиці погляди представників догматичної юриспруденції, за їх однобокий підхід до дослідження об'єктів юридичних відносин: «Догматична юриспруденція, що служить справі практичного застосування права і має на увазі, перш за все, прикладну мету забезпечення інтересів, випускає з поля зору об'єкти першого роду й говорить лише про об'єкти другого роду. На жаль, вузьке догматичне вчення поширено й серед теоретиків права».

Далі Ф. В. Тарановський розглядає причини виникнення, зміни й припинення юридичних відносин. У загальній теорії права вони отримали назву юридичних фактів. Юридичний факт – це вузловий пункт, у якому схрещуються і з якого виходять обидві головні гілки загальної теорії права, тобто вчення про право об'єктивне і суб'єктивне. Насправді, юридичний факт – це умова застосування об'єктивної норми; але той же юридичний факт є умовою існування суб'єктивного права, тобто його виникнення, зміни та припинення. Наприклад, смерть спадкодавця є умовою застосування об'єктивних норм про спадкоємство й водночас умовою припинення всіх суб'єктивних прав померлого, виникнення прав його спадкоємців і зміни ряду суб'єктивних прав, пов'язаних з цією подією смерті.

Таким чином, з погляду суб'єктивного права, юридичним фактом є будь-яке право, що змінює обставину, тобто будь-яка обставина, здатна спричинити зміни в правовій сфері особи, або, що те ж саме, спричинити виникнення, зміну або припинення, прав чи обов'язків особи. Для об'єктивного ж права юридичний факт є будь-яке право, що реалізує обставину, тобто обставина здатна привести в рух норму, викликати її застосування і встановлені нею наслідки.

Перш ніж дослідити сутність, види юридичних фактів, Ф. В. Тарановський торкнувся ще однієї, мало дослідженої проблеми, – співвідношення юридичних і нормативних фактів. Необхідно, передусім, відрізнити від юридичних фактів факти нормативні, тобто факти, з якими пов'язана загальнообов'язкова сила юридичних норм; наприклад, закон або звичай суть нормативні факти, наявність яких створює загальнообов'язкову силу норм. Юридична норма

сама по собі не завжди створює суб'єктивні права і обов'язки. Для цього, звичайно, необхідні юридичні дії або органів влади, які втілюють норму в життя і утворюють суб'єктивні права, або дії громадян, які виникають на основі норми. Наприклад, закон про вибори як загальна норма ще не створює суб'єктивного виборчого права певного громадянина; для цього необхідні акти адміністративної влади, втілення виборчого закону в життя й закріплення за певними особами їх суб'єктивного права. Або, наприклад, закон про умови й порядок укладення договорів визначає об'єктивні умови, за яких можуть виникнути суб'єктивні права у тих, хто вступив або вступає в договір; але підставою цього приватного суб'єктивного права є не закон, а договір, тобто юридичний, а не нормативний факт.

Проте й закон є не тільки нормативним, а також юридичним фактом, бо закон іноді й безпосередньо створює права й обов'язки. Наприклад, закон анульований, тобто припиняє чинність іншого закону зі всіма суб'єктивними правами й обов'язками, що виникли на його основі. Далі, видання закону – це юридична підстава для ряду прав, обов'язків і дій органів влади, які зобов'язані цей закон втілювати (опублікувати, розіслати, інструктувати про його застосування тощо) або мають припинити свою діяльність щодо втілення в життя відміненого закону тощо. Надалі процес видання закону пов'язаний з рядом юридичних фактів: після створення законопроекту його схвалює одна влада, затверджує – інша, роз'яснює – третя, тобто окремі ступені проходження закону можуть розглядатися як юридичні факти. Оскільки сам закон виникає й діє на підставі інших законів, то необхідно визнати, що закон є і нормативним, і юридичним фактом, бо його видання й створення відбуваються через відомі юридичні факти й норми і спричиняють ряд суб'єктивних прав і обов'язків [2, с. 265].

Ще одним спірним питанням у дослідженні правознавця юридичних відносин є його трактування і класифікація юридичних фактів – умова виникнення юридичних відносин: «До нинішнього часу наука не виробила схеми раціональної класифікації юридичних фактів. Не вдаючись до обговорення численних і різноманітних контроверз з цього питання, зупинимося на тій класифікації, яку можна вважати найприйнятнішою» [1, с. 166].

В основу найбільш прийнятної класифікації юридичних фактів покладено два начала: 1) їх належність до волі особи; 2) їх належність до норми об'єктивного права. За першою ознакою розрізняються: 1) такі юридичні факти, що здійснюються без участі волі особи; 2) такі, які здійснюються за участю волі особи. Перші називаються юридичними подіями; другі – юридичними діями. Друга класифікаційна ознака приводить до поділу всіх юридичних фактів на: 1) згідні з об'єктивним правом, або правомірні; 2) ті, що суперечать об'єктивному праву, або неправомірні. Зазначена відмінність рівно застосовна як до юридичних подій, так і до юридичних дій, тому виступає як підрозділ і тих, і інших. Обидві класифікаційні ознаки, таким чином, взаємно перехрещуються і в результаті дають чотирьохчленний склад класифікаційної схеми.

Юридичні факти, за цією схемою, поділяються на такі: 1) правомірні юридичні події, або юридичні факти, у вузькому значенні цього слова; 2) правомірні юридичні дії, або просто юридичні дії; 3) неправомірні юридичні події; 4) неправомірні юридичні дії, або правопорушення.

Юридичні факти, у вузькому значенні – це такі зовнішні події, які не містять у собі нічого неправомірного й спричиняють, незалежно від волі людей, установа, зміну або припинення юридичних відносин».

З одного боку, дійсно, можуть відбуватися юридичні події, незалежні від волі людей, які мають правомірний або неправомірний характер. Наприклад, коли держава в особі своїх державних органів здійснює якісь дії, що мають правомірний або неправомірний характер. У свою чергу, державні органи складаються з людей, які, на свій вибір, можуть здійснювати ці дії або не здійснювати, й тут уже результат залежить від волі людини, тобто виконується дія. З другого – не можна розглядати волю того самого державного органу як суму волю осіб, що в

ньому працюють, не може бути прирівняні воля юридичної особи і воля людини.

Виникає питання: чи прийнятна в сучасній теорії права точка зору Ф. В. Тарановського? Відповідь однозначна – ні. У цій класифікації вчений не виділив, по-перше, головного критерію поділу юридичних фактів, перехрестивши два критерії – волі й відповідності юридичній нормі. По-друге, він класифікував події за аналогією з діями, за ознакою належності до них правових норм, – як правомірні й неправомірні. Можливо, на створення такої класифікації Ф. В. Тарановського надихнула класифікація М. М. Коркунова, який також розглядав правомірні й неправомірні події, відповідно до цієї точки зору, виділив чотири категорії юридичних фактів: правомірні дії, правомірні події; неправомірні дії та неправомірні події. При цьому він обмовився, що така класифікація юридичних фактів створює деякі незручності.

Обмовка ця не стала на заваді, оскільки важко уявити, щоб норми права, вказуючи на події, що приводять до юридичних наслідків, були в змозі розподіляти події за тією чи іншою ознакою. Вони також не можуть давати оцінку стихійним за своїм характером явищам як правомірним чи неправомірним. Такий підхід до класифікації подій для сучасної теорії права непридатний.

Щодо подальшої класифікації правомірних дій, то тут погляди Ф. В. Тарановського збігаються з сучасними. Слід зазначити, на той час він зробив одну з найбільш вдалих спроб дати струнку та обґрунтовану класифікацію юридичних фактів. У сучасній теорії права розглядаються такі види правомірних дій, які залежать від цільової направленості волі людей, що виконують певні дії, від їх наміру викликати своїми діями настання юридичних наслідків або не викликати правомірних дій – як юридичні акти і юридичні вчинки [3, с. 656]. Відмінною властивістю юридичних актів як правомірних дій є те, що вони сприяють настанню певних юридичних наслідків. Деякі з них мають владний характер (скажімо, акти органів виконавчої влади), інші – не мають владного характеру, й саме вони називаються угодами. В основу своєї класифікації Ф. В. Тарановський покладає не владний характер правомірної дії, а визначення суб'єкта, який виконує правомірну дію: «Юридична дія, або юридичний акт, – це дозволена правом дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення юридичних відносин.

Юридичні дії, здійснені приватними особами, називаються юридичними операціями. Юридичні дії, здійснені органами державної влади, називають розпорядженнями.

Юридичні операції поділяються на односторонні та двосторонні, залежно від того, чи потрібна для їх здійснення участь волі однієї особи, чи співучасть волі двох або декількох осіб. До односторонніх операцій належать: заповіт, відмова від спадку, захоплення (occupatio) безгосподарної речі тощо. Двосторонній характер мають усі договори, наприклад, – купівля-продаж (emptio-venditio), наймання (conductio-locatio) та ін. Поняття двосторонності застосовано також до розпоряджень, коли останні робляться за попереднім зверненням (проханням) приватних осіб, наприклад, видача дозволу на відкриття торгового закладу, прийом учня в урядовий навчальний заклад і т. п.»

Зацікавленість для сучасних учених-юристів становить також визначення Ф. В. Тарановського неправомірних подій, адже це дає можливість простежити еволюцію досліджень із загальної теорії права. «Неправомірні події – це зовнішні події, – визначав науковець, – супротивні вимозі юридичних норм і спричинюють установлення, зміну або припинення юридичних відносин поза волею людей. Такі, наприклад, обвалення стіни, знесення даху вітром, аварія потягу, нещасний випадок на фабриці (розрив парового котла і т. п.), повінь тощо. Виникають юридичні відносини між власником стіни, даху й особами, які потерпіли від обвалу стіни, знесення даху на їхню землю, між залізницею і потерпілими пасажирами, між фабрикантом і потерпілими робітниками; у разі повені, свідок звільняється від обов'язку

з'явитися в суд та ін. До неправомірних дій прирівнюються неправомірні, за своїми наслідками, дії домашніх тварин. Якщо мій собака вкраде у кого-небудь їстівне, це зобов'язує мене до винагороди потерпілого».

Дане вченим визначення правопорушення відповідає сучасному розумінню цього поняття і, що важливо, правопорушенням визначається як дія, так і бездіяльність, тільки при цьому вчений називає це дією негативною: «Правопорушення суть заборонені юридичною нормою дії людей. Дії розуміють тут як позитивні, так і негативні, тобто як учинення забороненого, так і невчинення необхідних дій, наприклад, крадіжка, несплата боргу і т. п. Правопорушення викликає встановлення юридичних відносин між правопорушником і потерпілим, а, коли правопорушення спричиняє покарання, також мають сенс і відносини між порушником права і державою».

Список використаних джерел:

1. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права / Тарановский Ф. В. – Юрьев, 1917.
2. Магазинер Я. М. Общая теория права на основе советского законодательства / Я. М. Магазинер // Правоведение. – 2000. – № 1.
3. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / Марченко М. Н. – М. : Проспект, 2001. – 758 с.

КИРИЧЕНКО Ю. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри політології та права
(Запорізький національний
технічний університет)

УДК 342.7

ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Розглянуто конституційну практику нормативного регулювання права приватної власності в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст права приватної власності, закріпленого у ст. 41 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій європейських країн. Обґрунтовано необхідність викладення цієї статті у новій редакції.

Ключові слова: *власність, право власності, право приватної власності.*

Рассмотрена конституционная практика нормативного регулирования права частной собственности в Украине и государствах континентальной Европы. Проанализировано юридическое содержание права частной собственности, закреплённого в ст. 41 Конституции Украины и в аналогичных нормах конституций европейских стран. Обоснована необходимость изложения этой статьи в новой редакции.

Ключевые слова: *собственность, право собственности, право частной собственности.*

